

УДК 316.752:303.622.33

ВАЛІДИЗАЦІЯ УТОЧНЕНОЇ МЕТОДИКИ БАЗОВИХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ШАЛОМА ШВАРЦА: РЕЗУЛЬТАТИ ДВОХ ПРЕТЕСТІВ**Нагорняк Катерина Миколаївна** – аспірантка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У статті представлені результати двох пілотажних досліджень уточненої методики базових індивідуальних цінностей Шалом Шварца, яка була перекладена українською мовою. Методика має більші можливості деталізації і оцінки цінностей людини у порівнянні з попередньою версією. У сучасній версії моделі виділяється 19 базових цінностей, які розміщуються на мотиваційному колі за принципом: сусідні цінності є найбільш сумісні, протилежні знаходяться в конфлікті одна з одною. Англійську версію даної методики було перекладено на українську мову та протестовано в межах двох пілотів. Отримані результати дозволили перевірити концептуальну та емпіричну валідність кожного твердження, що є індикаторами вимірюваних цінностей. В ході двох претестів було отримано відповіді 960 респондентів методом онлайн-опитування та 136 респондентів методом анкетування. Експлораторний факторний аналіз дозволив оцінити, наскільки індикатори кожної з 19 цінностей мали релевантний переклад з англійської версії методики. За результатами претестів було сформульовано рекомендації щодо подальшої адаптації та удосконалення української версії методики PVQ-57.

Ключові слова: базові індивідуальні цінності, шкала цінностей, мотиваційний континуум цінностей, структура цінностей, факторний аналіз, PVQ-57.

В статье представлены результаты двух пилотажных исследований уточненной методики базовых индивидуальных ценностей Шалом Шварца, которая была переведена на украинский язык. Методика имеет большие возможности детализации и оценки ценностей человека по сравнению с предыдущей версией. В современной версии модели выделяется 19 базовых ценностей, которые размещаются на мотивационном кругу по принципу: соседние ценности являются наиболее совместимы, противоположные - находятся в конфликте друг с другом. Английская версия данной методики были переведены на украинский язык и протестирована в двух пилотах. Полученные результаты позволили проверить концептуальную и эмпирическую валидность каждого утверждения, которые являются индикаторами измеряемых ценностей. В ходе двух претестов были получены ответы 960 респондентов методом онлайн-опроса и 136 респондентов методом анкетирования. Эксплораторного факторный анализ позволил оценить, насколько индикаторы каждой из 19 ценностей имели релевантный перевод с английского версии методики. По результатам претестов были сформулированы рекомендации по дальнейшей адаптации и усовершенствования украинской версии методики PVQ-57.

Ключевые слова: базовые индивидуальные ценности, шкала ценностей, мотивационный континуум ценностей, структура ценностей, факторный анализ, PVQ-57.

The problem of data comparison is particularly related to the study of different languages in diverse social and cultural contexts. For international studies, such as the European Social Survey (ESS), the International Program Social Survey (ISSP), the World and European research values (WVS / EVS) and others, formulations of questions, their translation into foreign languages, and their adaptation play a crucial role in a comparative context. The article presents the results of two pilot studies of the refined method of the basic individual values of Shalom Schwartz, which was translated into Ukrainian. The methodology has greater possibilities of detail and evaluation of human values compared to the previous version. In the modern version of the model, 19 basic values are allocated, which are placed on the motivational circle by the principle: the neighboring values are the most compatible, the opposite - conflict with each other. The English version of this technique was translated into Ukrainian and tested within two pilots. The obtained results allowed us to verify the conceptual and empirical validity of each statement, which are indicators of measured values. During the two pretests, 960 respondents were interviewed using an online-survey and 136 respondents by questionnaires. Exploratory factor analysis allowed to estimate how the indicators of each of the 19 values had a relevant translation from the English version of the methodology. According to the results of the pretests, recommendations for further adaptation and improvement of the Ukrainian version of the PVQ-57 methodology were formulated.

Keywords: basic individual values, scale of values, motivational continuum of values, value structure, factor analysis, PVQ-57.

Інтерес дослідників до теми вимірювання та порівняння базових життєвих цінностей пояснюється зокрема тим, що їх виокремлення та обґрунтування дає змогу оцінити напрямок розвитку конкретного суспільства. Крос-культурні дослідження, такі як WVS, ESS, EVS, для порівняння цінностей населення різних країн використовують в своїх дослідженнях різноманітні підходи до вимірювання цінностей. Наприклад, ESS та EVS до своїх опитувальників включають методику «Ціннісний Портрет» (PVQ-21), розроблену соціальним

психологом Шаломом Шварцем, теорія якого постулює існування десяти спільних для різних країн та культур базових цінностей. Шварц стверджує, що всі індивідуальні цінності ґрунтуються на базових умовах людського існування (одному або більше) і є універсальними: потребах людини, її прагненні до соціальної взаємодії та потребі в приналежності до групи [1].

Однією з особливостей теорії Шварца є поєднання 10 (в подальшому 19) основних людських цінностей у ширшу систему цінностей, які розміщуються на круговому (мотиваційному) континуумі, де сусідні цінності є, відповідно до теорії Шварца, найбільш сумісні, тобто доповнюють одна одну в прагненні до задоволення власних потреб та бажанні у соціальній інтеграції [1]. Наприклад, такими є цінності «Досягнення» та «Влада», «Традиція» та «Конформізм».

Цінності, що розміщуються на протилежних частинах кола або далі одна від одної, є менш пов'язаними та перебувають в конфлікті між собою. Наприклад, «Досягнення» та «Добррозичливість» є протилежними цінностями відповідно до концептуальної моделі Шварца. Це означає, що людина, яка прагне до особистого успіху і ставить цю цінність на перше місце, може перебувати у конфлікті з прагненням до благополуччя близьких або намаганням бути відданою своїм близьким та рідним за браком часу або бажанням спершу реалізуватися в професійній сфері тощо.

Важливо зазначити, що відповідно до теорії Шварца, базові цінності, розміщені на мотиваційному континуумі, не є дискретними сутностями, а радше утворюють єдину нерозривну структуру. Відтак, зберігаючи нерозривність структури мотиваційного кола, цінності можна об'єднувати в більш широкі або вузькі ціннісні конструкти [3].

Однією з важливих методичних проблем крос-культурних порівняльних досліджень цінностей є коректний переклад запитань, які входять до дослідницького інструменту [4]. Наприклад, незважаючи на ретельність процедури адаптації скороченої версії методики PVQ-21 в рамках «Європейського соціального дослідження», дослідницька команда постійно вносить корективи щодо формулювання питань шкали через проблему відсутності її інваріантності, що утруднює коректне порівняння досліджуваних країн [5].

Через два десятиліття після розробки методики вимірювання базових цінностей Шварц здійснив спробу подальшого розвитку своєї теорії і поліпшення вимірювальних властивостей шкали цінностей. Уточнена методика PVQ-57 складається із більшої кількості індикаторів, ніж попередня версія, і дозволяє вимірювати вже 19 цінностей, розділяючи мотиваційний континуум на більш детальні змістовні і концептуально відмінні між собою цінності [2].

Уточнену методику PVQ-57 вже перекладено різними мовами та тестовано на даних 11 країн [2]. Наприклад, результати конфірмаційного факторного аналізу та багатовимірного шкалювання на даних 10 країн показали, що новий набір із 19 цінностей утворює мотиваційний континуум, саме у тому вигляді, в якому це передбачалося уточненою теорією Ш. Шварца. Також на основі двох об'єднаних вибірок (з використанням 6-ти та 11-бальної шкали відповідей) було доведено, що 19 цінностей дозволяють відображати десять вихідних мотиваційно-ціннісних типів.

Проте, уточнення теорія базових цінностей Шварца PVQ-57 має свої обмеження, про які зазначають дослідники: вибірку для її перевірки складала більшість респондентів з вищою освітою. Країни, на яких перевірялася ціннісна структура, відносяться до розвинених та країн, що розвиваються [2].

Адаптацію PVQ-57 було проведено також російськими дослідниками у 2012 році на вибірці у 506 респондентів (164 дорослих та 342 студентів), більшість яких становили жінки (59 %). Результати дослідження також підтвердили, що уточнена методика Ш. Шварца працює і на російських даних, зокрема порядок цінностей в мотиваційному колі відповідає теорії цінностей [6].

В той же час варто зазначити, що в обох випадках (на прикладі дослідження 10 країн та Росії) дослідникам довелося модифікувати модель цінностей та для підтвердження її відповідності теоретичній моделі не включати ті твердження, які погано спрацювали (наприклад, у порівняльному дослідженні 10 країн не включено до повторного аналізу 9 тверджень, в Росії – 4 твердження) [6].

Англійську версію даної методики було перекладено автором на українську мову та протестовано в межах двох пілотів протягом жовтня-листопада 2016 року (перший претест) та червня 2017 року (другий претест). Отримані результати дозволили перевірити концептуальну та емпіричну валідність кожного твердження, що є індикаторами вимірюваних цінностей.

Мета даної статті полягає в представленні результатів двох претестів української версії методики PVQ-57 на вибірці з 960 та 136 респондентів. Отримані дані дають змогу оцінити валідність перекладеної версії методики для подальших кроків її адаптації.

Методологія дослідження. Перший претест був проведений в межах онлайн-опитування, вибірка якого формувалася методом «снігової кулі»: посилання на опитування було розміщено в соціальній мережі Фейсбук і зацікавлені респонденти мали можливість перейти до сторінки проекту та розповсюджувати запрошення на участь у тестуванні на своїх особистих сторінках у соціальній мережі Фейсбук. Також посилання розповсюджувалося електронною поштою серед оточення дослідників.

Група респондентів першого претесту виявилася доволі специфічною: соціологи, психологи, маркетологи, програмісти, люди бізнес-середовища, зокрема колишні студенти університету НаУКМА. В той же час в опитуванні взяла участь широка вікова група респонденти віком від 17 до 55 та старше років (середній вік становив 34 роки).

Другий претест було проведено методом анкетування серед трьох груп студентів (суцільна вибірка) – соціологів 1-го року навчання трьох найбільш рейтингових університетів України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка (58 осіб), Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (28 осіб), Національний університет «Києво-Могилянська академія» (50 осіб)). Наповнюваність груп студентів не є рівномірною, проте вибірка є суцільною (опитано максимально всю групу студентів (за винятком тих, хто відмовився від участі в опитуванні – 14 осіб), що дозволяє перевірити дослідницькій гіпотези на конкретній підвибірці студентів без необхідності генералізації результатів на ширшу групу студентства.

Вибір досліджуваних груп в межах першого та другого претесту частково зумовлений доступністю респондентів для дослідників та мінімізацією витрат на проведення власного опитування.

Аналіз зібраних даних проводився з використанням програмного середовища для статистичних обчислень R (версія 3.3.3).

Результати

Характеристика вибірки. В ході першого претесту було опитано 960 респондентів (229 чоловіків та 731 жінок), середній вік яких становив 34 роки (стандартне відхилення 11). Кожен третій респондент належить до вікової категорії 26-35 років (31 % чоловіків, 34 % жінок), кожен четвертий — до категорії молоді 17-25 років (23 % чоловіків, 25 % жінок). Віковий розподіл серед чоловіків та жінок майже співпадає (рис. 1.1).

В межах другого претесту було опитано 136 студентів (32 хлопців та 94 дівчат)-соціологи 1-го року навчання трьох вищих навчальних закладів України віком від 19 до 20 років (рис. 1.2).

Рисунок 1.1. Віковий розподіл серед чоловіків та жінок (перший претест), %

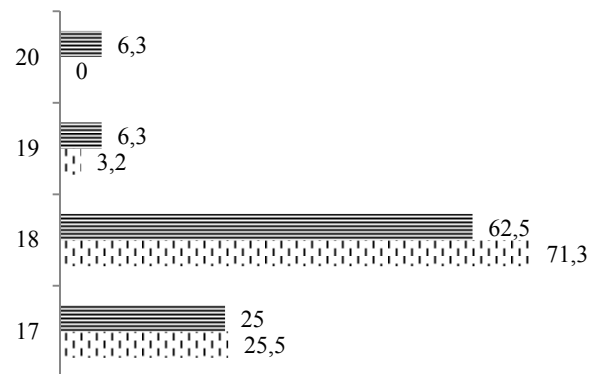

Рисунок 1.2. Віковий розподіл серед чоловіків та жінок (другий претест), %

Концептуальна валідація удосконаленої методики базових індивідуальних цінностей.

Переклад англійської версії удосконаленої методики Шалом Шварца здійснювався за допомогою використання словників перекладу з англійської на українську мову та синонімічних словників для пошуку найкращих слів-відповідників, які б вносили спільний з англійською версією зміст в український переклад. Початкова версія перекладу, яка пілотувалася в межах першого претесту, є прямим перекладом з англійської мови, проте друга версія перекладу містить уточнення, які, на думку дослідників, підсилювали кожне твердження та краще розумілося респондентами.

Внесені зміни до перекладу обгрунтовані тим, що після претесту першої версії перекладеної методики було отримано попередні результати, які дали змогу на наступному етапі вдосконалити та адаптувати індикатори удосконаленої методики вимірювання цінностей. Наприклад, в межах першого претесту більшість респондентів, оцінюючи кожне твердження, зосереджувалися на варіантах відповідей у вузькому діапазоні (напр. 5 – «схожа на мене», 4 – «скоріше схожа на мене», 3 – «скоріше не схожа на мене»¹). Також аналіз розподілу відповідей на питання показав, що загалом респонденти сприймали всі

¹ Шкала вимірювання містить шість варіантів відповіді, де 1 – «дуже не схожа на мене», 6 – «дуже схожа на мене».

запитання в позитивній конотації, тобто обирали варіанти «дуже схожа», «схожа на мене» чи «скоріше схожа». У більшості випадків відповіді респондентів зосереджувалися навколо середини шкали або на її «позитивному» полюсі («схожа на мене», «дуже схожа на мене»). Одне з дослідницьких припущень після першого претесту методики полягало в тому, що запитання респондентами сприймалися як соціально-бажані, тому не було жодного твердження, з якими б респонденти були б повністю не згодні.

Для зменшення ймовірності соціально-бажаних відповідей, у другому претесті кожне формулювання тверджень змінювалося таким чином, щоб кожне з них респондент міг оцінити з точки зору найвищої пріоритетності для себе. Наприклад, *He tries not to draw attention to himself* в першій версії перекладу звучить як «Для неї важливо не привертати до себе увагу», проте в другій версії як – «Вона докладає зусилля, щоб не привертати до себе велику увагу». Таким чином респондент, відповідаючи на кожне запитання, має завжди стояти перед вибором: наскільки точно опис представлена характеристика явної людини відповідає особисто його пріоритетам.

Також кожне твердження було удосконалено з врахуванням змісту цінності, яка знаходиться на протилежному полюсі мотиваційного кола, запропонованого Ш. Шварцом. Відтак, кожне твердження переглядалося з врахуванням принципу розміщення цінностей на мотиваційному колі: сусідні цінності є найбільш сумісні, протилежні – знаходяться в конфлікті один з одним. Наприклад, на протилежному полюсі від цінності «Самостійність-Думки» розміщується цінність «Традиція». В цьому випадку респондент несвідомо стоїть перед вибором: чим я можу пожертвувати заради пріоритетності цієї цінності в моєму житті?

Також для того, щоб кожне твердження не повторювалося та не починалося зі словосполучення «Для неї важливо...», формулювання було переглянуто та доповнено для більшої привабливості без зміни змісту індикатора.

Емпірична валідація удосконаленої методики базових індивідуальних цінностей. Кожна цінність в оригінальній методиці вимірюється трьома індикаторами. В ході аналізу та тестування уточненої методики Ш. Шварца важливо було оцінити, наскільки формулювання, що описують конкретну цінність, корелюють між собою, яку факторну структуру цінностей утворюють та чи існує негативна кореляція між цінностями, які, виходячи з теорії Шварца, є протилежними або знаходяться в конфлікті одна до одної.

За результатами першого претесту було внесено зміни до перекладу методики з врахуванням кореляцій між твердженнями різних цінностей та факторної структури, яка дала змогу перевірити дослідницьку гіпотезу: чи утворюють вимірювані індикатори окремі фактори (цінності).

Другий претест, який був проведений серед студентів 1-го року навчання (соціологи) в трьох університетах м. Києва, показав, що внесені уточнення до тверджень, які респонденти частіше оцінювали користуючись однією частиною шкали або даючи соціально-бажані відповіді, позитивно вплинули на розподіл відповідей. Наприклад, перекладене твердження *It is important to him to make his own decisions about his life* українською — «Для неї важливо самостійно приймати рішення щодо власного життя» за результатами першого претесту мало середнє значення відповідей 5,2. Після уточнення твердження «Для неї важливо одноосібно приймати рішення щодо власного життя» – середнє значення відповідей становить 4,2; Твердження *It is important to him to form his own opinions and have original ideas* «Для неї важливо самій складати думку щодо різних речей і мати оригінальні ідеї» (5,2) – на «Для неї важливо складати власну думку відмінну від інших людей, бути власником ідей» (4,6).

Оцінка внутрішньої узгодженості (надійності) шкали по кожній з вимірюваних цінностей, використовуючи тест Альфа Кронбаха, показала, що за результатами першого претесту найбільш узгодженими між собою є твердження, які вимірюють цінність «Універсалізм-Турбота про природу» = 0,87; «Доброчливість-Турбота» = 0,85; «Традиція» = 0,84; «Самостійність – Дії» = 0,83. Результати другого претесту показали, що найбільш узгодженими між собою є твердження, які вимірюють цінності «Влада-ресурси» = 0,80; «Традиція» = 0,77; «Соціальна безпека» = 0,71; «Особиста безпека» = 0,70. Показники надійності інших цінностей є нижчими, що вказує на слабку узгодженість тверджень, які потребують доопрацювання (табл. 1).

Твердження з першого претесту мають кращі показники надійності, що може бути пов'язано з відбором респондентів або ж особливостями перекладу. Проте отримані результати дозволяють більш детально порівняти дві версії перекладу для прийняття рішення щодо остаточної її версії.

Пошук кореляційних зв'язків між твердженнями, що вимірюють кожну з цінностей, показав, що перша версія перекладу уточненої методики для окремих тверджень була більш точною і вдалою, ніж після уточнення. Аналізовані дані різних підвибірок дозволяють оцінити наскільки переклад методики відтворює зв'язки між твердженнями однієї цінності конкретно на обраній вибірці.

Таблиця 1.

Оцінка внутрішньої узгодженості (надійності) шкали (тест Альфа Кронбаха)

Цінність	Претест 1	Претест 2
Самостійність-Думки	0,60	0,25
Самостійність-Дії	0,83	0,61
Стимуляція	0,60	0,64
Гедонізм	0,73	0,59
Досягнення	0,62	0,59
Влада-ресурси	0,79	0,80
Влада-домінування	0,79	0,75
Репутація	0,52	0,55
Особиста безпека	0,81	0,70
Соціальна безпека	0,74	0,71
Традиція	0,84	0,77
Конформізм-Правила	0,57	0,38
Міжособистісний конформізм	0,72	0,51
Скромність	0,63	0,49
Доброзичливість-Надійність	0,59	0,40
Доброзичливість-Турбота	0,85	0,69
Універсалізм-Турбота про інших	0,70	0,51
Універсалізм-Турбота про природу	0,87	0,67
Універсалізм-Толерантність	0,64	0,51

За результатами кореляційного аналізу, проведеного на даних другого претесту, найменш спрацювали твердження, які вимірюють цінність «Самостійність – Думки»: зв'язок середньої сили на рівні 0,3 ($p < 0,05$) простежується тільки між двома твердженнями вимірюваного конструкту, проте твердження «Для неї важливо змінювати усталені ідеї або правила на щось кардинально інше» не має значущого зв'язку з двома іншими індикаторами (табл.2).

Відсутність кореляції може пояснюватися тим, що переклад даного твердження не є точним та сумісним за змістом з двома іншими: «Для неї важливо складати власну думку відмінну від інших людей, бути власником ідей» та «Для неї важливо знайти час для вивчення чогось для себе та вдосконалення здібностей». Твердження «Для неї важливо змінювати усталені ідеї або правила на щось кардинально інше» стосується радше "виклику" усталеним ідеям, традиціям (що є протилежною цінності до «Самостійності-Думки» і перекладалося з врахуванням цього), проте не відповідає чітко перекладу «Being creative is important to him» у зв'язці з іншими двома твердженнями. Попередній варіант має більш прямий перекладу: «Для неї важливо мислити творчо і нестандартно», який доречно залишити незмінним. Тестування даного твердження на репрезентативній вибірці дозволить підтвердити або спростувати наведені припущення.

Таблиця 2.

Кореляційна матриця індикаторів базових цінностей (метод розрахунку коефіцієнту кореляції - Спірмен)²

1. Цінність «Самостійність-Думки»	Претест 2			Претест 1		
	Сд1	Сд2	Сд3	Сд1	Сд2	Сд3
Сд1. Для неї важливо змінювати усталені ідеї або правила на щось кардинально інше	1			1		
Сд2. Для неї важливо складати власну думку відмінну від інших людей, бути власником ідей	0,02	1		0,43*	1	
Сд3. Для неї важливо знайти час для вивчення чогось для себе та вдосконалення здібностей	-0,01	0,29*	1	0,32*	0,32*	1
2. Цінність «Самостійність-Дії»	Сді1	Сді2	Сді3	Сді1	Сді2	Сді3
Сді1. Для неї важливо одноосібно приймати рішення щодо власного життя	1			1		
Сді2. Діяти незалежно від думки інших та їх сприйняття важливо для неї	0,34*	1		0,55*	1	
Сді3. Для неї важливо самій вирішувати як вчиняти	0,36*	0,36*	1	0,59*	0,69*	1
3. Цінність «Стимуляція»	С1	С2	С3	С1	С2	С3
С1. Для неї важливо постійно перебувати в пошуку нових занять для себе	1			1		

² В таблиці наведено українську версію тверджень, що тестувалися в межах другого претесту.

	Претест 2			Претест 1		
С2. Їй важливо постійно відчувати емоції, викликані подіями чи людьми	0,32*	1		0,29*	1	
С3. Для неї важливо спробувати все у своєму житті**	0,36*	0,52*	1	0,36*	0,35*	1
4. Цінність «Гедонізм»	Г1	Г2	Г3	Г1	Г2	Г3
Г1. Для неї важливо знайти час повеселитися на повну	1			1		
Г2. Для неї важливо зупинитися та насолодитися кожним моментом	0,18*	1		0,37*	1	
Г3. Вона не відмовляє собі в можливості весело розважитися	0,40*	0,45*	1	0,67*	0,35*	1
5. Цінність «Досягнення»	Д1	Д2	Д3	Д1	Д2	Д3
Д1. Для неї важливо досягати завжди високих цілей будь-якою ціною	1			1		
Д2. Для неї важливо в першу чергу бути успішнішою за інших	0,36*	1		0,31*	1	
Д3. Вона готова прикласти максимально зусиль, щоб інші захоплювалися її досягненнями	0,22*	0,47*	1	0,20*	0,54*	1
6. Цінність «Влада-ресурси»	В1	В2	В3	В1	В2	В3
В1. Для неї важливішим за все інше є відчуття значущості, яке надають гроші	1			1		
В2. Для неї важливо за будь-яких умов бути заможною людиною	0,58*	1		0,64*	1	
В3. На першому місці для неї є влада та високий статус у суспільстві	0,45*	0,62*	1	0,49*	0,52*	1
7. Цінність «Влада-домінування»	Вд1	Вд2	Вд3	Вд1	Вд2	Вд3
Вд1. Вона бажає, щоб люди робили те, що вона скаже	1			1		
Вд2. Для неї важливо бути найвпливовішою людиною в будь-якій компанії/колективі**	0,44*	1		0,42*	1	
Вд3. Для неї важливо керувати іншими**	0,53*	0,53*	1	0,59*	0,62*	1
8. Цінність «Репутація»	Р1	Р2	Р3	Р1	Р2	Р3
Р1. Для неї важливо, щоб її ніколи не соромили за слова та/або вчинки	1			1		
Р2. Вона готова прикласти максимально зусиль, щоб мати гарну репутацію серед інших	0,42*	1		0,24*	1	
Р3. Вона відчуває потребу в шанобливому ставленні до себе та повазі інших до її гідності	0,31*	0,22*	1	0,31*	0,29*	1
9. Цінність «Особиста безпека»	Об1	Об2	Об3	Об1	Об2	Об3
Об1. Вона зайвий раз не висловлює своєї позиції, яка може загрожувати її безпеці	1			1		
Об2. Для неї надзвичайно важливо, щоб особисто їй нічого не загрожувало	0,48*	1		0,63*	1	
Об3. Для неї важливо жити в першу чергу в безпечному місці**	0,37*	0,47*	1	0,55*	0,57*	1
10. Цінність «Соціальна безпека»	Сб1	Сб2	Сб3	Сб1	Сб2	Сб3
Сб1. Для неї важливо, щоб країна могла захистити її від загрози	1			1		
Сб2. Вона бажає, щоб держава була сильною та захищала своїх громадян	0,49*	1		0,62*	1	
Сб3. Для неї має велике значення, щоб у суспільстві був порядок та стабільність**	0,44*	0,53*	1	0,29*	0,50*	1
11. Цінність «Традиція»	Т1	Т2	Т3	Т1	Т2	Т3
Т1. Перш за все для неї важливо підтримувати традиційні цінності та переконання (вірування)	1			1		
Т2. Слідувати звичаям своєї сім'ї або поділяти релігійні погляди має вагоме значення для неї	0,60*	1		0,70*	1	
Т3. Для неї мають велике значення традиції своєї культури**	0,44*	0,52*	1	0,56*	0,64*	1
12. Цінність «Конформізм-Правила»	Кп1	Кп2	Кп3	Кп1	Кп2	Кп3
Кп1. Вона чітко переконана, що важливо не перечити людям, які наділені владою	1			1		
Кп2. Для неї важливо слідувати правилам, навіть якщо цього ніхто не бачить**	0,002	1		0,24*	1	

	Претест 2			Претест 1		
	Кп1	Кп2	Кп3	Кп1	Кп2	Кп3
Кп3. Вона вважає, що за будь-яких обставин не можна порушувати закон	0,12	0,41*	1	0,19*	0,45*	1
13. Цінність «Міжособистісний конформізм»	Кп1	Кп2	Кп3	Кп1	Кп2	Кп3
Мк1. Вона переймається тим, щоб когось не засмутити	1			1		
Мк2. Вона чітко переконана, що важливо не бути нав'язливим	0,29*	1		0,46*	1	
Мк3. Вона прагне бути тактовною до оточуючих, не дратувати інших	0,36*	0,06	1	0,42*	0,51*	1
14. Цінність «Скромність»	Ск1	Ск2	Ск3	Ск1	Ск2	Ск3
Ск1. Вона докладає зусилля, щоб не привертати до себе велику увагу	1			1		
Ск2. Для неї важливо бути скромною**	0,33*	1		0,42*	1	
Ск3. Для неї важливо отримувати задоволення від того, що має та не бути вибагливою	0,08	0,29*	1	0,32*	0,34*	1
15. Цінність «Доброзичливість-Надійність»	Дн1	Дн2	Дн3	Дн1	Дн2	Дн3
Дн1. Вона за будь-яких обставин віддана своїм близьким людям	1			1		
Дн2. Вона готова поступитися своєю позицією, щоб тільки бути надійним, вірним другом	0,19*	1		0,41*	1	
Дн3. Їй важливо, щоб люди, яким вона приділяє свій час, їй повністю довіряли	0,42*	0,16*	1	0,20*	0,35*	1
16. Цінність «Доброзичливість-Турбота»	Дт1	Дт2	Дт3	Дт1	Дт2	Дт3
Дт1. Вона за будь-яких обставин віддана своїм близьким людям	1					
Дт2. На першому місці у її житті є піклування про близьких людей	0,47*	1		0,68*	1	
Дт3. Вона постійно прагне бути уважною до потреб своєї родини та друзів	0,44*	0,47*	1	0,58*	0,67*	1
17. Цінність «Універсалізм-Турбота про інших»	Дт1	Дт2	Дт3	Дт1	Дт2	Дт3
Ут1. Вона при будь-якій нагоді готова відстоювати права слабких і незахищених людей	1					
Ут2. Вона переконана, що кожен має бути в рівних умовах	0,21*	1		0,37*	1	
Ут3. Вона прагне справедливості до всіх, навіть незнайомих їй людей	0,31*	0,32*	1	0,42*	0,53*	1
18. Цінність «Універсалізм-Турбота про природу»	Уп1	Уп2	Уп3	Уп1	Уп2	Уп3
Уп1. Вона твердо переконана, що дбати про природу є її обов'язком**	1			1		
Уп2. Вона за будь-яких обставин візьме активну участь у боротьбі за збереження дикої природи	0,44*	1		0,63*	1	
Уп3. Для неї має значення захист навколишнього природного середовища від забруднення або знищення	0,50*	0,50*	1	0,72*	0,66*	1
19. Цінність «Універсалізм-Толерантність»	Уп1	Уп2	Уп3	Уп1	Уп2	Уп3
Уп1. Для неї важливо своїми справами сприяти створенню гармонії та миру між групами людей різних поглядів	1			1		
Уп2. Для неї має значення думка інших людей, не схожих на неї	0,30*	1		0,26*	1	
Уп3. Вона завжди намагається зрозуміти точку зору іншої людини, навіть якщо має свою позицію	0,28*	0,25*	1	0,39*	0,47*	1

Примітка: * показник значущості зв'язку на рівні $p < 0,05$

** твердження, які не змінювалися після першого претесту (ідентичний переклад)

Незначущий зв'язок виявився між твердженням, які вимірюють цінність «Конформізм-Правила»: «Вона чітко переконана, що важливо не перечити людям, які наділені владою» з твердженнями «Для неї важливо слідувати правилам, навіть якщо цього ніхто не бачить» та «Вона вважає, що за будь-яких обставин не можна порушувати закон»; цінності «Скромність»: «Вона докладає зусилля, щоб не привертати до себе велику увагу» з «Для неї важливо отримувати задоволення від того, що має та не бути вибагливою». Відсутність зв'язку може бути пояснена перекладом та особливістю вибірки, зокрема припущення полягає в тому, що окремі студенти відповідали не завжди вдумливо, поспіхом, або не розуміли завдання, яке перед ними ставилося. Також вибірка студентів є специфічною оскільки оцінювані цінності можуть бути не актуальними для них, не сприймаються як цінність.

Проте для підтвердження чи спростування припущень варто протестувати ці твердження на більш репрезентативній вибірці.

В той же час, факторний аналіз дає змогу прослідкувати зв'язки тверджень з іншими конструктами для того, щоб в уникнути відсутності зав'язків між індикаторами одного конструкту в остаточній версії уточненої методики.

Структура базових цінностей. З метою дослідження структури методики Ш. Шварца був проведений експлораторний факторний аналіз зібраного масиву даних, мета якого полягає в підтвердженні або спростуванні вже наявного теоретичного уявлення про структуру даних запропонованого Ш. Шварцем. В ході аналізу замовлялося виділення 19 факторів (метод екстракції — мінімальних залишків, метод обертання промакс).

За даними першого претесту «чистих» факторів, на які навантажувалися теоретично визначені твердження однієї цінності (навантаження на фактор $\geq 0,6$) було виявлено вісім: «Самостійність-Дії», «Традиція», «Універсалізм-Турбота про природу», «Особиста безпека», «Універсалізм-Турбота про інших», «Міжособистісний конформізм», «Соціальна безпека», «Влада-Ресурси». Якщо задати критерій навантаження більше або дорівнює 0,5, то таких конструктів, що навантажуються лише на один фактор, виявлено десять, що свідчить про часткову відтворюваність теоретичної структури на зібраних даних.

Другий претест показав, що за результатами факторного аналізу, на отриманих даних можна виділити шість «чистих факторів» (навантаження на фактор $\geq 0,4$): «Самостійність-Дії» (f02), «Влада-ресурси» (f06), «Особиста безпека» (f09), «Традиція» (f11), «Універсалізм-Турбота про природу» (f18) та «Універсалізм-Толерантність» (f19) (рис.2).

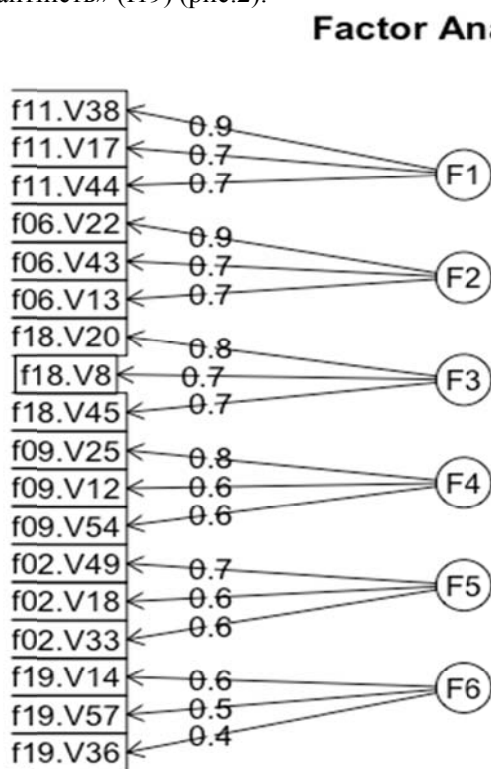

Рисунок 2. Діаграма шести факторних рішень («чистих факторів») на прикладі даних другого претесту (студенти-соціологи першого року навчання)

Перелік факторів, які спрацювали на зібраних даних другого претесту частково збігається з переліком, отриманим в межах першого претесту, що свідчить знову ж таки про відтворюваність окремих конструктів мотиваційного континуума базових цінностей Ш. Шварца на окремих вибірках.

Ті твердження, які навантажуються одразу на декілька факторів або взагалі не мають значущого кореляційного зв'язку з твердженнями вимірюваної цінності, потребують детального аналізу для прийняття рішення щодо подальшої адаптації та валідизації формулювання уточненої методики.

За результатами проведених двох претестів уточненої методики Ш. Шварца можна зробити висновок, що концептуальна модель, запропонована Шаломом Шварцом, не відтворюється в повній мірі на отриманих даних. «Чистих» факторів, на які навантажуються теоретично визначені твердження однієї цінності за результатами другого претесту (навантаження 0,4 та більше), виявлено шість: «Самостійність-Дії», «Влада-ресурси», «Особиста безпека», «Традиція», «Універсалізм-Турбота про природу» та «Універсалізм-Толерантність».

Другий претест, проведений серед студентів 1-го року навчання (соціологи) в трьох університетах м. Києва, дозволив зробити висновок щодо розподілу відповідей та структури цінностей. Зокрема, другий претест показав, що після внесення змін за результатами першого претесту, розподіл відповідей респондентів не зосереджувався на крайніх частинах шкали, тобто респонденти, оцінюючи кожне твердження, використовували всю шкалу, а не її частину. З одного боку, такий результат може свідчити про успішність стратегії збільшення важкості тверджень, проте не виключена можливість зростання похибки вимірювання на вибірці студентів через меншу зацікавленість або здатність до рефлексії.

В межах першого претесту в середньому респонденти сприймали всі запитання в позитивній конотації, тобто обирала варіанти відповідей на запитання, які описували ті чи інші життєві пріоритети людини, яка може бути схожа на них. Таким чином на етапі уточнення та внесення змін до перекладеної версії методики вдалося зменшити ймовірність соціально-бажаних відповідей респондентів.

Важливо зазначити, що більшість опитаних респондентів першого претесту становлять окрему соціальну категорію: соціологи, психологи, маркетологи та науковці різних спеціальностей, на відповіді яких міг впливати їх особистий (в деяких випадках науковий) досвід роботи з подібними методиками (припускається, що респонденти звертали увагу більше не на зміст тверджень, а що саме вони можуть чи повинні вимірювати). Другий претест реалізований на більш вузькій групі студентів (суцільна вибірка), які не мали досвіду роботи з подібною методикою. Цілком можливо, що внаслідок більш однорідної сукупності сила кореляційних зв'язків зменшилась через феномен обмеження діапазону варіації.

Результати проведених претестів є першими спробами валідації перекладеної версії уточненої методики цінностей Ш. Шварца. В дослідницькій перспективі розвідок в межах даної теми дослідження визначено подальше вдосконалення методики та перевірки її валідності на репрезентативних даних.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries / S. H. Schwartz // *Advances in Experimental Social Psychology* ; ed. by M. Zanna. – 1992. – Vol. 25. – New York : Academic Press. – P. 1–65. 2. Schwartz S. Refining the theory of basic individual values / S. Schwartz, J. Cieciuch, M. Vecchione, E. Davidov, R. Fischer, C. Beierlein, A. Ramos, M. Verkasalo, J. Lonnqvist, K. Demirutku, O. Dirilen-Gumus, M. Konty // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2012. – Vol. 103, No. 4. – P. 663–688. 3. Davidov E. Bringing values back in: the adequacy of the European social survey to measure values in 20 countries / E. Davidov, P. Schmidt, S. Schwartz // *Public Opinion Quarterly*. – 2008. – Vol. 72, No. 3. – P. 420–445. 4. Ariely G. Can we Rate Public Support for Democracy in a Comparable Way? Cross-National Equivalence of Democratic Attitudes in the World Value Survey / G. Ariely, E. Davidov // *Social Indicators Research*. – 2011. – Vol. 104, No. 2. – P. 271–286. 5. Davidov E. Cross-Country and Cross-Time Comparison of The Human Values Measurements with The Second Round of The European Social Survey / E. Davidov // *Survey Research Methods*. – 2008. – Vol. 2, Issue 1. – P. 33–46. 6. Шварц Ш. Уточненная теория базовых индивидуальных ценностей: применение в России / Т. П. Бутенко, Д. С. Седова, А.С. Липатова // *Журнал Высшей школы экономики*. – 2012. – Т. 9, № 2. – С. 43–70.